

Ömer Efendi, Cabi
150235

Edhem Eldem

duklarını göstermektedir. Benzer bir şekilde, varsayılan kurguyu sorgulayacak kadar etkin olabilecek bazı çürük ya da kurtlu kirazları seçmeye çalışmak da mümkündür.

Hafifliğini ve kolaylığını baştan itiraf ettiğim bu ikinci yöntem bu kapsamda birkaç kere başvurduğum. "18. Yüzyıl ve Değişim" makalesinde Halet Efendi'nin Paris'ten yazmış olduğu ve Müslümanlara "mahubdost" ve "kulampara" demelerinden rahatsız olduğu Batıların aslında Müslümanlardan da daha fazla "puştluk" derdinde olduğunu keşfederek sevindiği bir mektubu Osmanlı elitinin Batı algısının sığılının ve tepkiselliğinin örneği olarak vermiştim.² Daha yakın bir geçmişte ise, batılılaşmanın "kahramanları" arasında sıkça zikredilen Şanizade Mehmed Ataullah Efendi'nin (1771-1826) *Tarih*'inin mukaddimesini nasıl aslında Voltaire'in meşhur *Encyclopédie* için yazmış olduğu "Tarih" maddesinden çalmış olduğunu, fakat bunu yaparken de Fransız aydınının metnini adeta "kuşa çevirdiğini", çoğu yerini anlayamadığından atladığını, hatta daha da kötüsü içeriğini dönemin Osmanlı-İslam ideolojisiyle telif etmek için ciddi derecede tahrif ettiğini ortaya koyarak, bazen Osmanlı "aydınlanması" olarak nitelenen sürecin yüzeyselliğine dikkat çekmiştim.³

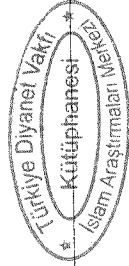
Burada benzer bir denemeyi gene on dokuzuncu yüzyılın başına ait seçilmiş kaynaklar üzerinden gerçekleştirmek niyetindeyim. Bir kez daha, asıl amacım Osmanlı modernleşme ve batılılaşmasını inkâr etmek veya gülünç göstererek rezil etmek değil, bu sürecin bence fazla kolaylıkla kabul gören tutarlılık ve devamlılık boyutlarını ciddi bir şekilde sorgulamak, tam aksine Osmanlı değişim sürecinin yüzeyselliği ve fırsatçılığı nedeniyle büyük tutarsızlıklar ve devamsızlıklar içerdiğini ortaya koyarak tarihteki yöntem ve kurgularımızı bu bilginin ışığında güncellememiz gerektiğini göstermektir. Bu araçla kullanacağım kaynakların her ikisinin ortak noktası on dokuzuncu yüzyılın en başlarında Osmanlı dünyasında Amerika konusundaki algı ve bilgi birikimidir. Bunların ilki Cabi Ömer Efendi'nin *Tarih*'i, diğeri ise Mahmud Raif Efendi'nin (?-1807) *Cedid Atlas Tercimesi*'dir.

2 Eldem, "18. Yüzyıl ve Değişim", s. 189-192.

3 Eldem, "El-hayretü'l-azime fi'l-intihalati'l-garibe: Voltaire ve Şanizade Mehmed Ataullah Efendi", *Toplumsal Tarih*, 237 (Eylül 2013), s. 18-28; "Début des Lumières ou simple plagiat? La très voltairienne préface de l'histoire de Şanizade Mehmed Ataullah Efendi", *Turcica*, 45 (2014), s. 269-318.

01 Aralık 2021

5138

MADDİ YATIRIM ANDIKÇI İNAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Cabi Ömer Efendi'nin "Malikân Adası"

Osmanlı İmparatorluğu'nun "yenileşme" çabalarıyla veya dönemiyle ilgili her tarihçinin bildiği ve kullandığı kaynaklardan biri, Cabi Ömer Efendi'nin genellikle *Cabi Tarihi* adıyla zikredilen tarihidir. Hicri 1203-1228 (yakl. 1788-1814) yılları arasındaki dönemi kapsayan bu tarihin yazarı her ne kadar resmi sıfat taşıyan bir vakanüvis değilse de, anlatımının zenginliğinden ve 1820 civarında resmen bu göreve getirilen Şanizade Mehmed Ataullah Efendi'nin kendi tarihinde bolca zikredilmesinden dolayı belirli bir görünürlük ve itibar kazanmıştır. Ömer Efendi üzerinde en çok çalışmış olan Mehmet Ali Beyhan'a bakılırsa, bu kişinin Üsküdarlı olduğu, Ayasofya cabisi, yani Ayasofya vakfının gelir ve kiralarnı toplamakla görevli memur olarak görev yaptığı ve 1225/1810'da kusurlu bir işlem yüzünden üç aylığına Sakız'a sürgüne gönderildiği dışında pek elle tutulur biyografik bilgi bulunmamaktadır. Ölüm tarihi bile bilinmeyen Cabi Ömer Efendi'nin eserindeki son girişin 1814 başına rastlayıp ani bir kesintiye uğramasından bu tarihte vefat etmiş olabileceği tahmin edilmektedir.⁴

Biri Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi koleksiyonunda (2152), diğeri İstanbul Üniversitesi Tarih Semineri Kütüphanesi'nde (KA 282) ve sonuncusu Marburg Devlet Kütüphanesi'nde (Şark yazmaları 1034) olmak üzere bilinen üç nüshası bulunan bu metin Mehmet Ali Beyhan'ın transkripsiyon çalışmasıyla Latin harflerine kazandırılmıştır.⁵ Bu konudaki tecrübesine dayanarak Beyhan'ın Cabi Ömer Efendi'nin entelektüel profili konusundaki tespitlerini sıralayacak olursak, "iyi bir öğrenim görmediği, ancak okuma ve yazmayı kendi gayretiyle öğrendiği", bu durumdan dolayı metinde imladan anlama kadar uzanan bazı yanlışlar doğduğu, fakat genel olarak "zeki, uyanık, duyduklarını kavramaya ve kendine mal etmeye çalışan, meraklı ve mütecessis bir tip olduğu" ortaya çıkmaktadır.⁶ Başta fermanlar olmak üzere kullandığı resmi belgelerin aktarımındaki mükemmellikten anlaşılan bürokratik bağlantıları bulunması,⁷ genellikle olayları vukularından hemen ve-

4 Mehmet Ali Beyhan, "Şânîzâde Tarihi'nin Kaynaklarından Cabi Tarihi", *Osmanlı Araştırmaları*, XV (1995), s. 239-243; "Ömer Efendi, cabi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 34, s. 57-59.

5 Cabi Ömer Efendi, *Cabi Tarihi : Tarih-i Sultân Selim-I Sâlis ve Mahmûd-I Sâni : Tahlil ve Tenkidli Metin*, yay. haz. Mehmet Ali Beyhan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003).

6 Beyhan, "Cabi Tarihi", s. 241. Metnin imla ve dil bakımından zaafi için bkz. s. 255-259.

7 Beyhan, "Cabi Tarihi", s. 241-242.